

Wystawa pt. *Kartografia geologiczna ziem polskich do roku 1919*

Marek Graniczny¹, Stanisław Wołkowicz¹, Krystyna Wołkowicz¹, Jerzy B. Miecznik²

M. Graniczny S. Wołkowicz K. Wołkowicz J.B. Miecznik

Wystawa z okazji jubileuszu 90-lecia PIG, zatytułowana *Kartografia geologiczna ziem polskich do roku 1919*, została zainicjowana i przygotowana przez Stanisława Wołkowicza z pomocą Krystyny Wołkowicz i Jerzego B. Miecznika. Graficznie wystawę opracowały także Anna Bagińska i Monika Cyrklewicz.

Założeniem przedsięwzięcia było to, żeby oryginały prezentowanych map znajdowały się w zbiorach PIG oraz kolekcjach prywatnych pracowników instytutu. Zbiory te okazały się tak duże, że konieczne stało się dokonanie selekcji. Stare mapy geologiczne eksponowane na wystawie pochodzą ze zbiorów Centralnego Archiwum Geologicznego i Biblioteki Państwowego Instytutu Geologicznego oraz z prywatnych kolekcji Krystyny i Stanisława Wołkowiczów, Piotra Krzywca i Jerzego B. Miecznika.

Nikt naprawdę nie wie, kiedy i gdzie oraz w jakim celu narysowano pierwszy szkic najbliższego otoczenia. Pierwsze mapy, jak twierdzą badacze przedmiotu, ukazały się bardzo dawno, być może są nawet starsze od sztuki pisania. Długo przedtem, zanim Europejczycy dotarli do Pacyfiku, mieszkańcy Wysp Marshalla umocowywali patyczki w celu wskazania przeważających kierunków wiatrów i fal. Prehistoryczni Europejczycy rysowali mapy na ścianach jaskiń, natomiast Inkowie wykonywali misternie płaskorzeźby map z kamienia i gliny. Pochodzenie słowa mapa wywodzi się od łacińskiego wyrazu *mappa*, co oznacza serwetę bądź płótno, na których w średniowieczu rysowano mapy. Inne mapy, na przykład żeglarskie, szkicowano na pergaminach, stąd pochodzi nazwa karta, wywodząca się od greckiego słowa *chartes* i łacińskiego *charta* (papier). W kolejnych, wiekach pod wpływem rozwoju nauki, techniki oraz odkryć geograficznych, szkice ulegały przeobrażeniom. Powstawanie nowych imperiów oraz państw narodowych powiązało opracowywanie map z posiadaniem terytorialnym. Dlatego też nowe narzędzia i metody ich sporządzania były ciągle doskonalone. Zmieniał się ich wygląd, kształt i symbole.

Przełomem w kartografii, dokonany przez Gerardusa Mercatora w XVI wieku, było rozwinięcie metody odwzorowania wszystkich południków i równoleżników w taki

sposób, aby nawigatorzy mogli prowadzić proste linie pomiędzy dwoma punktami i kierowali statkiem według stałego kursu kompasu. Współczesne odwzorowanie Mercatora jest nadal powszechnie stosowane. W Polsce nazwa mapa w dzisiejszym znaczeniu pojawiła się dopiero w piśmiennictwie drugiej połowy XVIII wieku. Wcześniej używano nazw: *wypisanie*, *opisanie*, *malowanie krainy*, jak podaje S. Łaski w *Księgach o gotowości wojennej* z 1545 r.

Ogólnie uznaje się, że najstarsza mapa geologiczna pochodzi z Wadi Hammamat w Egipcie (zwana również *Papirusem górniczym z Turynu*). Została ona sporządzona na papirusie datowanym na 1150 r. p.n.e. Można na nim rozpoznać skały osadowe zaznaczone czarnym kolorem oraz skały intruzyjne oznaczone na brązowo. Dodatkowo przedstawiono lokalizację wystąpień złota oraz miejsca kultu religijnego.

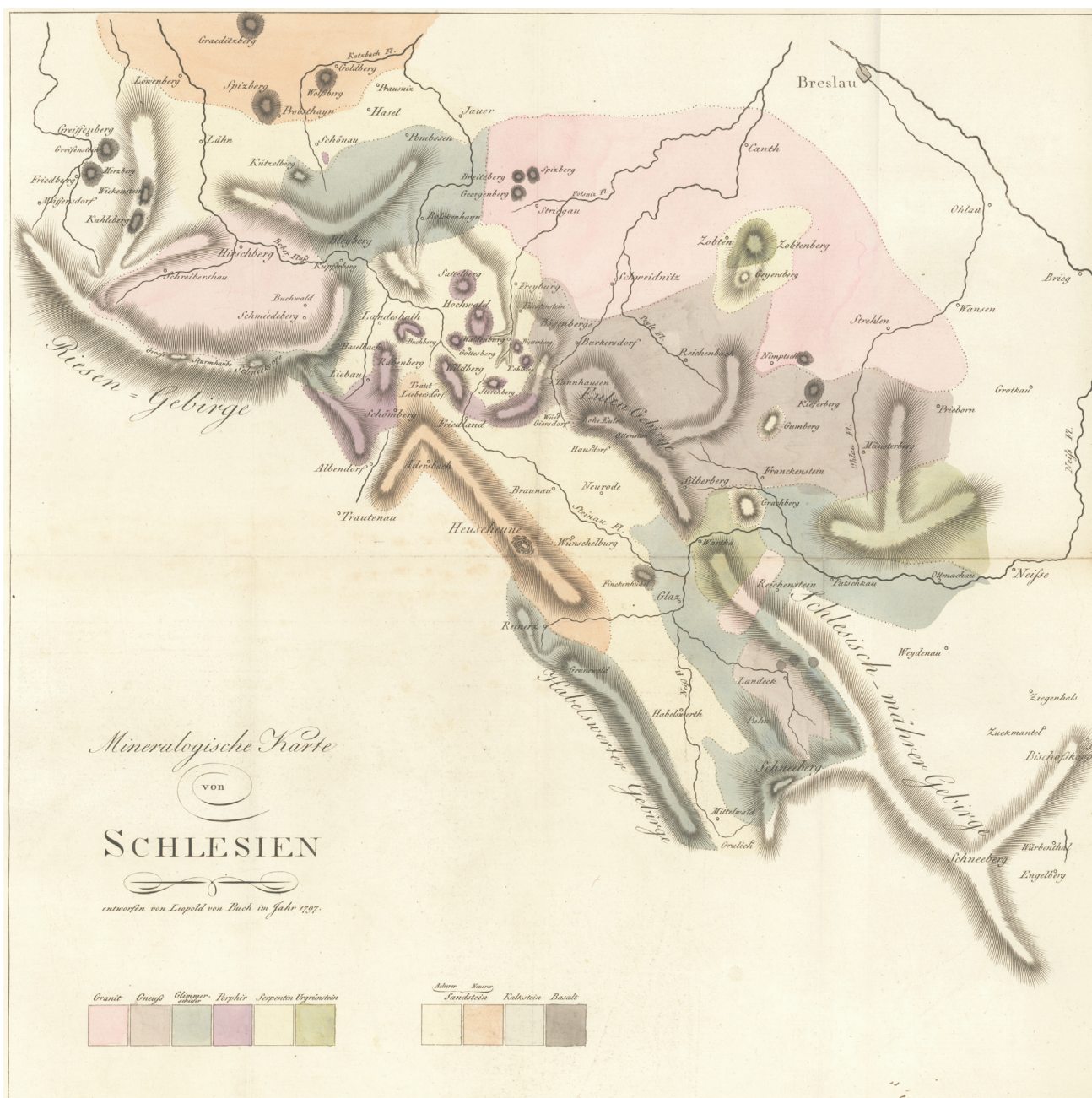
Według dostępnej wiedzy najstarsza mapa geologiczna Ziem Polskich została opracowana przez J.E. Guettarda (1715–1786) w 1762 roku. Mapa Ziem Polskich została opublikowana w *Histoire de l'Académie Royale des Sciences a Paris* i nazwana w oryginale *Carte Minéralogique de Pologne. Relative a un mémoire de M. Guettard*. Wydano ją w kolorze czarno-białym i znalazły się na niej wydzielenia czterech prowincji mineralogicznych (geologicznych). Mimo że nie była ona zbyt skomplikowana, a przykładowo ziemie Księstwa Litewskiego, stanowiące 2/3 całości obszaru mapy, oznaczono jednym wydzieleniem jako „strefa piaszczysta”, to dzieło to należy uznać za pierwszy przykład geologicznego opracowania kartograficznego na ziemiach polskich.

Warto jeszcze zadać sobie pytanie, czym jest mapa geologiczna i kim są jej adresaci? Znakomicie daje na nie odpowiedź definicja, jaką zawarł pierwszy dyrektor Państwowego Instytutu Geologicznego Józef Morozewicz w przedmowie do *Przeglądowej Mapy geologicznej Polski* Józefa Grzybowskiego wydanej w 1912 roku: *A przecież mapa geologiczna będąca syntezą obecnego stanu wiadomości o budowie kraju, to niezbędna podstawa do dalszej, bardziej szczegółowej pracy nie tylko zawodowego geologa lub geografą, nie tylko górnika lub gleboznawcy, lecz także rolnika i biologa, a nawet zwykłego, inteligentniejszego turysty, który przyjemność podróży pragnie połączyć z pożytkiem samokształcenia się.*

Wystawę rozpoczyna pierwsza mapa geologiczna ziem polskich wykonana przez Polaka — Stanisława Staszica, *Carta Geologica totus Poloniae, Moldaviae, Transylvaniae, Hungariae et Valachiae*, datowana na 1806 rok. Natomiast najstarszą zaprezentowaną mapą jest *Petrographische Charte eines Theils des Riesengebirges an der Schlesi-schen Granze*, wykonana przez Johanna Jiraska, a pochodząca z 1791 roku (zob. Graniczny i in.; Prz. Geol., 54: 759–763). Na wystawie pokazano prace wielu wsławniałych geologów i przyrodników odkrywających tajemnice obrazu geologicznego Polski, wśród nich: Leopolda von Bucha (ryc. 1), Carla Oeynhausena, Francois Sulpice Beudanta, Fredricha

¹ Państwowy Instytut Geologiczny, ul. Rakowiecka 4, 00-975 Warszawa; marek.graniczny@pgi.gov.pl, stanislaw.wolkowicz@pgi.gov.pl, krystyna.wolkowicz@pgi.gov.pl;

² Miecznik — Artystyczna Pracownia Brązowniczo-Grawerska, ul. Bokserska 21,02-692 Warszawa; jerzy@miecznik.waw.pl

Ryc. 1. Fragment Mapy Leopolda von Bucha *Mineralogische Karte von Schlesien* (1797), miedzioryt ręcznie kolorowany, z kolekcji P. Krzywca

Hoffmanna, Georga Gotlieba (Jerzego Bogumiła) Puscha (ryc. 2 — patrz str. 443), Ludwika Zejsznera, Hieronima Łabędzkiego, Wilhelma von Haidingera, Ludwiga Hohe-neggera, Ferdynanda Roemera, Franza Rittersa von Hauera, Emila Tietzego, Emila Dathego i Wilhelma Petraschecka. Ponadto zaprezentowano mapy zawarte w monumentalnym *Atlasie Geologicznym Galicji*, szczególnie wykonane przez Stanisława Zarecznego, Victora Uhliga, Franciszka Bieniasza, Władysława Szajnochę, Wawrzyńca Teisseyre’a, Mariana Łomnickiego, a także liczne mapy publikowane w *Pamiętnikach Fizjograficznych*, a wśród nich dzieła Józefa Siemiradzkiego.

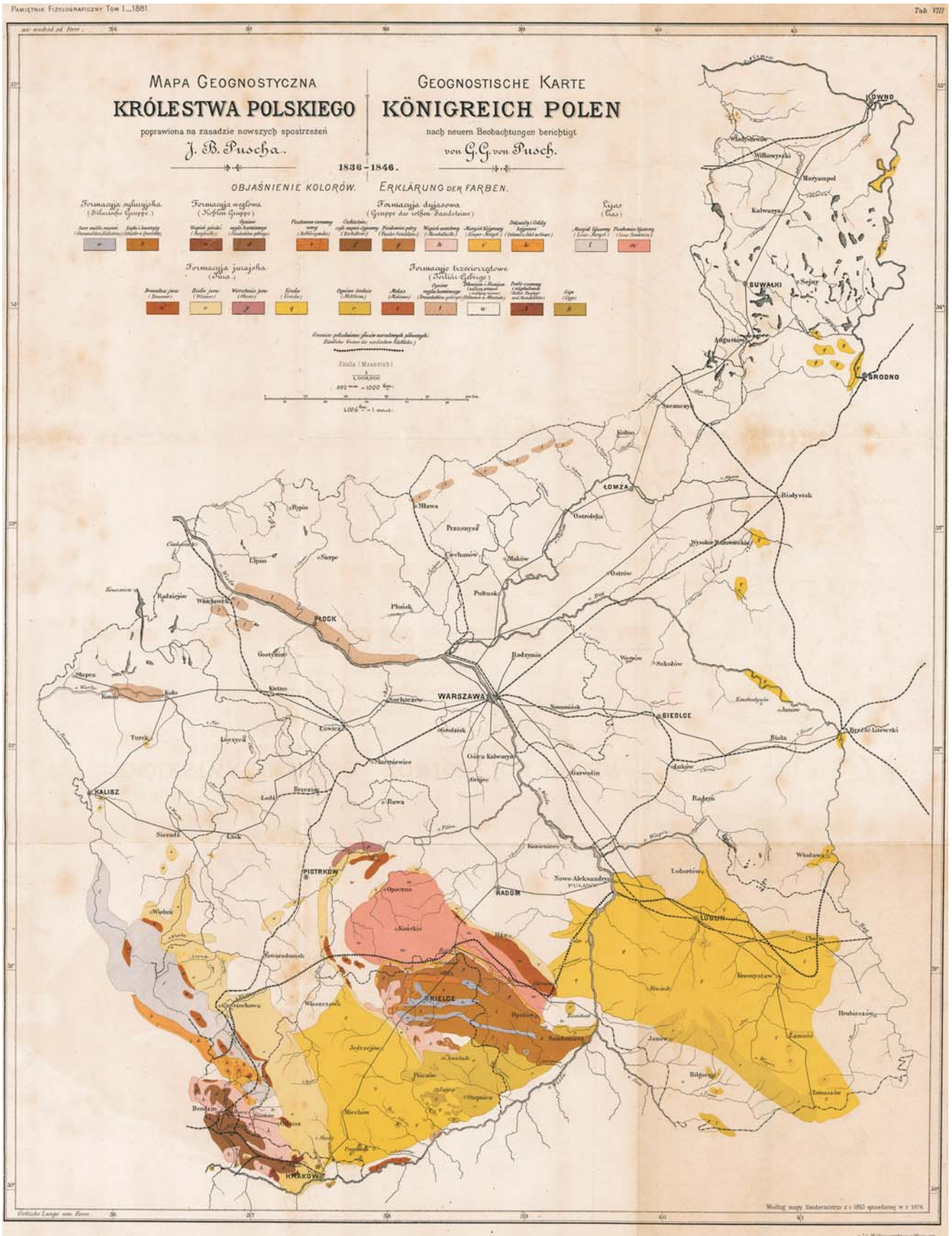
Najstarsze mapy zostały wykonane techniką miedziorytu, były ręcznie kolorowane, drukowane na papierze czerpanym ze znakami wodnymi i zdobione pięknymi kar-

tuszami. To prawdziwe dzieła sztuki. Potem zaczęła domi-nować technika litografii.

W czasie braku państwowości polskiej badania przyrody ożywionej i nieożywionej traktowano jak powinność patrio-tyczną. Najdobitniej zostało to przedstawione we wspomnieniu pośmiertnym autorstwa St. Sokółowskiego, poświęconym jed-nemu z autorów *Atlasu Geologicznego Galicji* — prof. Maria-nowi Łomnickiemu: *Świątym obowiązkiem naszym jest strzec zazdrośnie skarbów, które przyroda rozlała tak obficie po całym obszarze naszej ojczyzny, powinnością jest przedstawić ich obraz polskimi siłami, w języku polskim, aby stwierdzić przed całym światem, że ziemię tę, przez Boga nam daną, my posiadamy, a nie kto inny.*

Wystawę, którą zorganizowano w salach 15 i 16 budyn-ku C PIG (Muzeum Geologiczne), można będzie oglądać od 14 maja 2009 r.

Wystawa pt. *Kartografia geologiczna ziem polskich do roku 1919* (patrz str. 407)

Ryc. 2. Mapa Królestwa Polskiego wykonana przez J.B. Pusch z *Pamiętnika Fizjograficznego* t. I (1881), z kolekcji K. i S. Wołkowiczów